

بررسی اختلاف قرائت در نسخه خطی (۱۰۸) قرن

ششم در کتابخانه آستان قدس رضوی

سید ظفر رضا عزادار^۱

مهدی عبادی^۲

چکیده

به دلیل اهمیت بالای مسئله اختلاف قرائت که در مواردی موجب اختلاف حکم می شود و یقیناً بر اساس ادله عقلی و قرآن به قرائت واحد نازل شده. را بشناسیم و راه شناسایی آن بررسی قرائت مضبوط در مصاحف قرون گذشته است. و شناخت قرائت متواتر ضروری است لذا هدف این پایان نامه بر آن است که کشف کند اکثریت مصاحف خطی گذشته با کدام قرائت بیشترین انطباق را دارد. نتایج بدست آمده از پژوهش در نسخه ۱۰۸، از جمله نتیجه و دستاوردهای این تحقیق می توان اشاره نمود که نسخه خطی ۱۰۸ قرن ششم موجود در آستان قدس رضوی بیشترین انطباق را با قرائت عاصم به روایت حفص دارد.

کلید واژه: نسخه خط، اختلاف قرائت، قراء دهگانه، تطبیق قرائت..

۱. کارشناسی ارشد تفسیر و علوم قرآن جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمية نمایندگی خراسان

۲. مدرس جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمية نمایندگی خراسان

یکی از مباحث بسیار مهم در موضوع قرائت، این است که آیا همه قرائت‌های گوناگون قرآن کریم که از قراء مشهور روایت شده، معتبر و حجت است یا تنها یک قرائت حجت است؟ یا چنانکه برخی گفته‌اند، قرائت متعدد با داشتن ضوابط ویژه حجت و معتبر می‌باشد؟ پرسش‌های یاد شده این است که آیا قرآن کریم با یک قرائت بر پیامبر (ص) نازل گردیده یا آنکه به وجوه لفظی مختلفی نازل شده است؟ اگر قرآن کریم با یک قرائت نازل شده باشد، طبعاً همان یک قرائت، قرآن به شمار می‌رود و سایر قرائت‌ها قرآن نخواهد بود و نمی‌توانیم در استنباط احکام و برداشت نکات تفسیری، به آنها استناد کنیم.

پرسش مهم دیگری که در اینجا مطرح می‌باشد، این است که اگر ثابت شود، قرآن کریم قرائت واحدی دارد، باید مشخص شود که آن قرائت کدام قرائت است؟ و راه شناخت آن از بین قرائت‌های گوناگون چیست؟

یکی از راههای شناخت قرائت متواتر و معتبر، بررسی قرائت مصاحف نسخه-های خطی قرون گذشته می‌باشد؛ زیرا قرائتی که در اکثریت مصاحف در قرن‌های گذشته ثبت شده، قرائتی است که مسلمانان در بستر جماعه‌گیری از نسل‌های گذشته گرفته‌اند و مبدأ آن قرائت رسول خدا ص است. اما دیگر قرائت حجیت و اعتبار آن ثابت نیست بویژه که امام صادق ع ما را به قرائت عموم مردم ارجاع داده و فرمودند اقرأوا كما یقرأ الناس. (فیض کاشانی، وافی: ج ۵، ص. ۲۷۳)

۱. تبیین و ضرورت موضوع تحقیق:

اختلاف قرائت در مواردی موجب اختلاف حکم می‌شود و یقیناً بر اساس ادله عقلی و نقلی مثل القرآن واحد نزل من عند واحد (فیض کاشانی، وافی: ج ۵، ص. ۲۷۳). قرآن به قرائت واحد نازل شده و لازم است ما آن قرائت واحد را بشناسیم و راهش این است که قرائت متواتر را بشناسیم چون اگر قرائت واحد را نشناسیم به انحراف کشیده می‌شویم به دلیل اینکه از بعضی از قرائت‌ها حکمی استفاده میشود که از قرائت دیگر استفاده نمی‌شود و یقیناً حکم خداوند در این موارد یکی بیشتر نیست لذا بر ما لازم است قرائت متواتر را شناسایی کنیم. و راه شناسایی آن بررسی قرائت مضبوط در مصاحف قرون گذشته است. لذا تعدادی از طلبه‌های جامعه المصطفی العالمیه در رشته علوم قرآن و تفسیر این پژوهش را آغاز نمودند. این پژوهش به خصوص در قسمت مقدمات تحقیق به صورت گروهی انجام شده و در قسمت تطبیقی و آمار گیری به صورت انفرادی انجام شده و از آن جهت بررسی در نسخه‌های قرون اول به علت خط

کوفی ابتدایی، در بسیاری موارد فاقد اعراب و نقطه و غیر خوانا بودن نسخه ها؛ و همچنین نیافتن پژوهشی به این سبک در مصاحف قرن ششم پژوهش راز قرن ششم آغاز کردیم زیرا دارای اعراب و نقطه و خوانا می باشد. و نظر به اینکه کتابخانه آستان قدس رضوی مرکز نسخه های خطی در ایران می باشد لذا مصاحف خطی آستان قدس را محور پژوهش خود قرار دادیم؛ لذا انجام آن برای شناخت قرائت متواتر ضروری است. در ضمن به دلیل بروز مشکلاتی از قبیل تغییر در محدوده موضوع و مشکل کمبود زمان برای پژوهش، این پژوهش توسط هر پژوهشگر در یک نسخه خطی انجام شده است.

۲. پیشینه تحقیق:

بررسی قرائت مضبوط در مصاحف خطی قرون ششم در کتابخانه آستان قدس رضوی تا کنون انجام نشده است؛ لذا انجام آن برای شناخت قرائت متواتر ضروری است.

۳. واژه شناسی قرائت

برای روشن تر شدن مبحث، شناسایی و تعریف لغوی و اصطلاحی قرائت لازم و ضروری است.

۳.۱. قرائت در لغت: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

قرائت که جمع آن قراءات می باشد، از مصدر «قرأ» است. «قرأ» اصل صحیحی است که دلالت بر جمع و اجتماع دارد درباره واژه قرأت اختلاف نظر وجود دارد. علمای لغت و ادب معانی متعددی برای آن ذکر کرده اند؛ مثلاً زجاج، قرائت را به جمع کردن و گرد آوردن، معنی کرده و به قرأت الماء فی الحوض به معنی «جمعته»، استشهد نموده است (ابواسحاق زجاج، اعراب القرآن، ج ۱ ص ۹۶). قطرب نحوی می گوید: «قرائت به معنی انداختن و رمی، اسقاط و القاء است». (زرکشی، البرهان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۲۷۸)

۳.۲. قرائت در اصطلاح:

زرکشی قرائت را بدین گونه معرفی کرده است: «قرائت‌ها عبارت از اختلاف مربوط به الفاظ و عبارات وحی است که این اختلاف در رابطه با حروف و کلمات قرآن و کیفیت آن‌ها از قبیل تخفیف و تشدید و امثال آن‌ها از سوی قرآء نقل شده است» (زرکشی، بدرالدین، البرهان فی علوم القرآن، تحقیق ابوالفضل ابراهیمی، ج ۱، ص ۳۱۸)

ابن جزری، در تعریف قرائت گفته است: «قرائت‌ها عبارت از علم به کیفیت ادای کلمات قرآن و اختلاف این کیفیت، اختلافی که به ناقل و راوی آن منسوب است»؛ یعنی این اختلاف را به کسی که آن را نقل و بازگو کرده است، نسبت می‌دهند (جزری، غایة النهایة فی طبقات القراء، قاهره، ج ۱، ص ۳۴۶).

۳.۳. معنای کلمه قرائت در عصر صحابه:

واژه «قرائت» در عصر صحابه به معنای قرائت نص قرآن همراه با تفسیر مختصر آن به کار می‌رفت؛ زیرا مصاحف صحابه، افزون بر نص قرآن، تفسیر مختصر آیات را که از پیامبر (ص) آموخته بودند نیز در بر داشت. شیوه رسول خدا (ص) آن بود که قرآن کریم را ده آیه ده آیه، همراه با تفسیر آن به مسلمانان می‌آموخت (ابن جریر طبری، جامع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۲۷). صحابه به شیوه‌ای که از پیامبر (ص) فراگرفته بودند، قرآن را با تفسیر آن به دیگران تعلیم می‌دادند و به خواندن آیات همراه با واژه‌های تفسیری، قرائت می‌گفتند در حالی که ابی بن کعب اجازه نداد حتی یک «و» از قرآن حذف شود. از عثمان نقل شده که به هنگام تدوین مصاحف، برخی خواستند «و» را از «والذین یکنزون الذهب والفضه...» (توبه: ۳۴) حذف کنند، ولی ابی (ابن کعب با آنان سخت مخالفت کرد و) گفت: باید «و» نوشته شود در غیر این صورت شمیر خواهم کشید (سیوطی، الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۷۹، ذیل آیه ۳۴ از سوره توبه). پس از آنکه خلیفه دوم عمر دستور داد، قرآن کریم از بیان پیامبر (ص) تجرید شود و به دستور خلیفه سوم عثمان، مصاحفی همسان و خالی از تفسیر نگاشته و سایر مصاحف سوزانده شد، به تدریج تعلیم قرآن به تعلیم قرائت نص آن، منحصر گردید و از آن زمان به بعد، اندک اندک واژه قرائت صرفاً به معنای قرائت نص قرآن بکار رفت و به تدریج اصطلاح قبلی فراموش شد (عسکری، القرآن الکریم وروایات المدرستین، ۱۴۱۵ق. ج ۱، ص ۲۸۶-۲۹۸)؛ این در حالی بود که در برخی از روایات - که گفتار صحابه را در باره

قرآن گزارش می‌کرد- واژه قرائت به همان معنای سابق بکار رفته بود و تغییر یافتن اصطلاح سابق، سبب بد فهمی این نوع روایات گردید (تاریخ القرآن، ابیاری، ص ۱۰۸ و ۱۰۹).

۳.۴. رسم الخط مصحف عثمانی:

رسم الخط مصحف های عثمانی از نظر ترتیب سوره ها، نزدیک به مصحف هایی است که صحابه نوشته بودند و بر همان شیوه، سوره های بزرگ مقدم بر سوره های کوچک ترتیب یافت. حروف مصحف های عثمانی خالی از نقطه و علایمی بوده است که اعراب کلمات را نشان می دهد. این مصحف ها به احزاب و اعشار و اخماس، تقسیم بندی نشده بود و مملو از غلطهای املائی و تناقض هایی در رسم الخط بوده است. که علت آن، ابتدایی بودن خطی است که صحابه در آن زمان می شناخته اند. ترتیب مصحف عثمانی، همان ترتیبی است که در مصحف کنونی وجود دارد. تنها در مواردی اندک با آنها مطابقت نداشت.

۳.۵. مصحف عثمانی:

نسخه‌ای از قرآن که به دستور عثمان بن عفان تدوین شد. مصحف‌های عثمانی یا برخی از آنها را مصحف امام هم خوانده‌اند. علت گردآوری این مصحف، وجود نسخه‌های متفاوت از قرآن میان مسلمانان و اختلافات میان آنان بوده است. پس به دستور عثمان دیگر مصحف‌ها را نابود کردند. طبق دیدگاه مشهور، گردآورندگان مصحف عثمانی چهار نفر به نام‌های زید بن ثابت، عبدالله بن زبیر، سعید بن عاص و عبدالرحمان بن حارث بودند.

صحابه و امامان شیعه با یکسان‌سازی مصحف‌ها و مصحف عثمانی مخالفت نکردند؛ اما انتقاداتی در خصوص شیوه تدوین مصحف و برخی واژه‌های آن داشتند. به گفته محققان علوم قرآنی، خطاهای املائی در مصحف عثمانی راه یافته است. البته به باور آنها این مسئله دلیلی بر تحریف قرآن نیست؛ چراکه الفاظ قرآن حفظ شده‌اند.

شمار مصحف‌های عثمانی را از چهار تا نه نسخه گزارش کرده‌اند. هریک از مصحف‌های عثمانی به یکی از شهرهای مهم جهان اسلام فرستاده شد تا مبنای قرائت قرآن قرار گیرد. امروزه اثری از آن مصحف‌ها در دست نیست؛ اما نسخه‌های

فراوانی از روی آنها نوشته شد که قرآنی که امروزه در دست مسلمانان است، از روی آنها چاپ شده است (ناصحیان، اختلاف قرائت قرآن)

۳.۶. وحدت یا تعدد قرائت صحیح قرآن:

یکی از مباحث بسیار مهم و مبنایی در موضوع قرائت، این است که آیا قرآن کریم با یک قرائت بر پیامبر گرامی اسلام نازل گردیده، یا آنکه دارای قرائت‌های متعددی است و به وجوه لفظی مختلفی بر پیامبر (ص) نازل شده است؟ اگر قرآن کریم با یک قرائت نازل شده باشد، طبعاً همان یک قرائت، قرآن به شمار می‌رود و سایر قرائت‌ها ارزش و اعتباری نخواهد داشت و نمی‌توانیم در استنباط احکام و برداشت نکات تفسیری، به آنها استناد کنیم. یک پرسش که در اینجا مطرح است که اگر ثابت شود، قرآن کریم قرائت واحدی دارد، باید مشخص کرد که آن قرائت کدام قرائت است؟ و راه شناخت آن از بین قرائت‌های گوناگون چیست؟ وحدت قرائت صحیح و دلایل آن:

جمعی از محققان امامیه معتقدند، قرائت صحیح و معتبر یکی بیش نیست و آن قرائت جمهور مسلمین می‌باشد که به تواتر از پیامبر (ص) رسیده و در مصاحف مرسوم و رایج، ثبت شده است. این قرائت در بستری جدا از قرائت‌های اجتهادی قراء، در بین عامه مسلمین جریان داشته و در طی قرن‌ها پیوسته از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته است.

۳.۷. شواهد عقلی

الف. اثبات نشدن تعدد قرائت
آنچه اکنون ثابت است وحدت قرائت است و بر این مبنا قرآن کریم فقط دارای قرائت واحدی است. اما اینکه آن قرائت، کدام قرائت می‌باشد؟ پرسشی است که در بخش پایانی این مبحث بدان خواهیم پرداخت.

ب. پیراستگی قرآن از تضاد و اختلاف

پذیرش قرائت متعدد به عنوان قرآن، مستلزم وجود تضاد و اختلاف در قرآن کریم و حکم خداست که خداوند آن را نفی کرده است؛ زیرا در برخی از موارد اختلاف قرائت مشهور، احکام متفاوت و گاه متضاد از آیات برداشت می‌شود که نمی‌تواند تماماً

صحيح باشد و حکم خداوند به شمار آید. مثلاً در آیه شریفه: «و یسئلونک عن المحیض قل هو اذی فاعتزلوا النساء.....ولا تقربوهن حتی یطهرن---الخ» (بقره: ۲۲۲) حمزه، کسائی، خلف بن هشام و ابی بکر بن عیاش "یطهرن" با تشدید "طاء" خوانده‌اند و سایر قراء با تخفیف "طاء" خوانده‌اند (ابن جزری، النشر فی القراءات العشر، ج ۲، ص ۲۲۷).

حکمی که طبق هر یک از دو قرائت یاد شده از آیه مزبور استفاده می‌شود، مخالف با حکمی است که بر اساس قرائت دیگر از آن استفاده می‌شود؛ زیرا طبق قرائت تخفیف، حکم مستفاد از آیه، جواز آمیزش با حائض پس از پایان حیض و پیش از غسل می‌باشد و طبق قرائت تشدید، از ظاهر آیه حرمت آمیزش پیش از غسل استفاده می‌شود (طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۲۲۱).

و نیز در آیه «انَّ ابْنک سَرَقَ وما شهدنا الا بما علمنا» (یوسف: ۸۱) قرائت مشهور «سَرَقَ» است ولی از کسائی «سَرَّقُ» (یعنی متهم به سرقت شده) روایت شده است. روشن است که دو معنای یاد شده با یکدیگر مخالفت دارد (غرناطی کلبی، التسهیل لعلوم التنزیل، ج ۲، ص ۱۲۵). با اینکه به هیچ وجه در کلام خدا اختلاف راه ندارد، چگونه می‌توان این نوع قرائت را که با یکدیگر قابل جمع نیستند، قرآن به شمار آورد یا صحیح و معتبر دانست؟ «و لو کان من عند غیر الله لوجدوا فیه اختلافاً کثیراً» (نساء: ۸۲).

۳۸. شواهد نقلی

الف. احادیث

۱. عن فضیل بن یسار قال: قلت لابی عبد الله (ع): إنَّ الناس یقولون: إنَّ القرآن نزل علی سبعة أحرف، فقال: "كذبوا أعداء الله و لكنّه نزل علی حرف واحد من عند الواحد (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۳۰).

فضیل بن یسار گوید به امام صادق (ع) عرض کردم: مردم می‌گویند: قرآن به هفت حرف نازل گردیده است؟ امام (ع) فرمود: دشمنان خدا دروغ گفته‌اند، قرآن به حرف واحد و از نزد خدای واحد نازل گردیده است.

۲. عن ابي عبد الله (ع)، قال رسول الله (ص): لو أنَّ الناس قرؤوا القرآن كما أنزل ما اختلف اثنان (مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۴۸).

ب. روایات تابعان

۱. ابو عبدالرحمن سلمی گوید: "قرائت ابی بکر، عمر، عثمان، زید بن ثابت، مهاجران و انصار یکی بود؛ همگی بر قرائت عامه مسلمین بودند و آن قرائتی است که رسول خدا (ص) در سال وفاتش دو بار بر جبرئیل خواند" (ابوشامه مقدسی، المرشد الوجیز، ص ۶۸)
۲. محمد بن سیرین از عبیده سلمانی (م ۷۳ه^ق) روایت می کند که گفت: "قرائتی که در سال وفات پیامبر (ص) بر آن حضرت عرضه شد، قرائتی است که اکنون مردم بر آنند" (سیوطی، الاتقان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۱۷۷).
۳. انس گوید: "با رسول خدا (ص) و ابوبکر و عمر و عثمان و علی نماز خواندم، آنان همگی (مالک یوم الدین) قرائت می کردند" (متقی هندی، کنز العمال، ج ۲، ص ۶۰۹، حدیث ۴۸۷۶).

ج. سیره قراء سبعة و عشره

گرچه قراء مشهور (سبعة و عشره)، در قرائت شماری از کلمات قرآن، با یکدیگر اختلاف داشتند؛ ولی آنان در یک نقطه مشترک بودند و آن این بود که هر یک از آنان یک قرائت را که به نظر خودش بر سایر قرائت ترجیح داشت انتخاب می کرد و آن قرائت به او نسبت داده می شد. آنان سایر قرائت را قرائت رسول خدا نمی دانستند. اگر آنها به حکم روایات «سبعة احرف» قرائت های مختلف را (که به قول جزری و امثال او دارای ملاک های قرائت صحیح می باشد) یکی از وجوه قرآن می دانستند که از نزد خدا نازل شده، در این صورت اختیار قرائت و ترجیح برخی از قرائت بر برخی دیگر نادرست بود؛ بنابراین سیره قراء یاد شده حاکی از وحدت قرائت صحیح قرآن است.

معرفی مصحف خطی شماره ۱۰۸:

نسخه مصحف خطی شماره ۱۰۸ از نسخه های قرن ششمدر کتابخانه آستان قدس رضوی این مصحف نسخه خطی طبق ثبت شده کتابخانه آستان قدس رضوی شماره ۱۰۸ می باشد و نسخه کامل هست فقط یک جا کاملاً یک آیه وجود نداشته است اسم ناسخ در این نسخه موجود نمی باشد این کتاب در تاریخ ۱۵ شوال ۱۳۵۳ نوشته شده است و تعداد صفحه این نسخه ۳۹۷ می باشد.

بعض موارد هردو قرات اختلافی را ذکر می کند و آنچه کلمات اختلافی را که موافق خود را با رنگ مشکی می نویسد و جای که احتمال می دهد که قرات دوم

ذکر کند رنگ قرمز می نویسد.^۱

عدد اوراق این نسخه ۳۹۷ ورق در طول ۳۹ و عرض ۲۴

و در هر صفحه یک طرف صفحه آیات نوشته شده و لکن طرف دیگر صفحه خالی است. و در هر صفحه بصورت ۱۵ سطر آیات قرآن آورده است.

معرفی روش ضبط قرائت اختلافی از مصحف

روش ضبط قرات از این نسخه خطی را آنچه مطابق قرات حفص از عاصم و قراء که موافق به نظر حفص بود علامت مساوی زدم و جایکه هر دو احتمال زکر شده بود هر دو احتمال نوشته شده جای که مخالف حفص از عاصم بود نوشته شده هست که مخالف حفص هست.

معرفی اجمالی قراء سبعة

قرائت قرآن بین قاریان در مواردی اختلافی بود و تعداد قاریان در طی سالیان متمادی افزایش می یافت تا این که ابن مجاهد از میان کلیه قرائات، هفت قرائت را برگزید که هر کدام دو راوی دارند: و متاخرین سه نفر دیگر بر این هفت نفر اضافه کرده اند:

۱. ابن عامر :

عبدالله بن عامر یحصبی (متوفای ۱۱۸) قاری شام، دو راوی او هشام بن عمار (۲۴۵-۱۵۳) و ابن ذکوان (۲۴۲-۱۷۳) هستند که هرگز ابن عامر را درک نکرده اند.

۲. ابن کثیر :

عبدالله بن کثیر دارمی (متوفای ۱۲۰) قاری مکه، دو راوی او بزی (۲۵۰-۱۷۰) و قنبل (۲۹۵-۱۹۱).

۱. نسخه اصلی کتاب هم pdf. این نسخه در کتابخانه آستان قدس رضوی در صورت ۱ موجود است.

۳.عاصم:

عاصم بن ابی النجود اسدی (متوفای ۱۲۸) قاری کوفه، دو راوی او حفص بن سلیمان - پسر خوانده او - (۹۰-۱۸۰) و شعبه ابوبکر بن عیاش (۹۵-۱۹۳) هستند حفص قرائت عاصم را دقیق و مضبوطتر می‌دانست و قرائت عاصم به وسیله او منتشر شده و تا امروز متداول است و همین قرائتی است که در اکثر کشورهای اسلامی رایج است.

۴. ابو عمرو:

زبان ابوعمر و بن علا مازنی، (متوفای ۱۵۴) قاری بصره، دو راوی او دوری حفص بن عمر (متوفای ۲۴۶) و سوسی صالح بن زیاد (متوفای ۲۶۱) هستند.

۵. حمزه:

حمزه بن حبيب زیات (متوفای ۱۵۶) قاری کوفه، دو راوی او خلف بن هشام (۱۵۰-۲۲۹) و خلاد بن خالد (متوفای ۲۲۰) اند.

۶. نافع:

نافع بن عبدالرحمان اللیثی (متوفای ۱۶۹) قاری مدینه، دو راوی او عیسی بن مینا (۲۲۰-۱۲۰) معروف به قالون و ورش، عثمان بن سعید (۱۹۷-۱۱۰) هستند.

۷. کسائی:

علی بن حمزه (متوفای ۱۸۹) قاری کوفه، دو راوی اولیث بن خالد (متوفای ۲۴۰) و دو راوی، حفص بن عمر - که راوی ابوعمر و هم بود - (متوفای ۲۴۶) هستند.

شاخص های قرائت متواتر

استاد معرفت رحمه الله در ردّ تواتر قرائت های هفتگانه می‌نویسد: "اگر مقصود از تواتر نقل این قرائات، نقل از خود قرأ سبعة باشد، این فاقد ارزش است، چه اینکه مبدأ تواتر باید مقام معصوم باشد تا منقول حجیت پیدا کند. و اگر مقصود تواتر نقل از پیامبر (ص) تا به این قراء باشد، این امر ثابت نیست، زیرا بیشتر قرأ حتی سند قرائت ندارند تا چه رسد به تواتر. به علاوه بیشتر قرائات از روی اجتهاد شخصی بوده و هرگز مستند به نقل و روایت نیست..." (معرفت، علوم قرآنی، ص ۱۹۲). با نظر به معنای متواتر اگر بپذیریم که سند قرائت های هفتگانه تا خود قرأ

سبعه متواتر است، ولی از قرآء تا پیامبر (ص) در مورد برخی از آنان حتی سلسله‌سند احاد بطور متصل ثابت نیست تا چه رسد به سند متواتر؛ امین‌الاسلام طبرسی در مجمع‌البیان پس از ذکر قرائات گوناگون، در بخشی زیر عنوان "الحجّه" دلایل و توجیهاات هریک از قرائات را بیان می‌کند. این مطلب دلیل روشنی بر عدم تواتر قرائات سبع و امثال آن است؛ زیرا اگر این قرائات به تواتر از پیامبر (ص) نقل شده بود، برای صحت و اعتبار آن نیازی به دلایل اجتهادی نبود. از جمله دلایل عدم تواتر قرائات مشهور، مخالفت شماری از بزرگان پیشین با برخی از آنهاست؛ علامه استاد معرفت رحمه الله می‌نویسد: استوارترین دلیلی که ما را به عدم تواتر قرائات رهبری می‌کند، مخالفت ائمه پیشین با بسیاری از قراء معروف و حتی قراء سبعه است. چگونه یک مسلمان محافظه‌کار جرأت می‌کند قرائت متواتر از پیامبر (ص) را مورد انکار قرار دهد؟ امام احمد بن حنبل با بسیاری از قرائت‌های حمزه مخالفت می‌نمود و نماز خواندن با امام جماعتی که حمد و سوره را به قرائت حمزه می‌خواند نمی‌پسندید. اگر قرائت حمزه که یکی از قراء سبعه است به تواتر از پیامبر (ص) رسیده باشد و پیامبر (ص) به همین نحو قرائت کرده و به تواتر قطعی به حمزه رسیده است، چه کسی می‌تواند آن را ناپسند بداند؟ ابوبکر بن عیاش می‌گفت: "از نظر ما قرائت حمزه، بدعت است".

نمونه اختلاف قرأت در نسخه خطی قرآن قرن ششم در کتاب خانه آستان قدس

رضوی مشهد

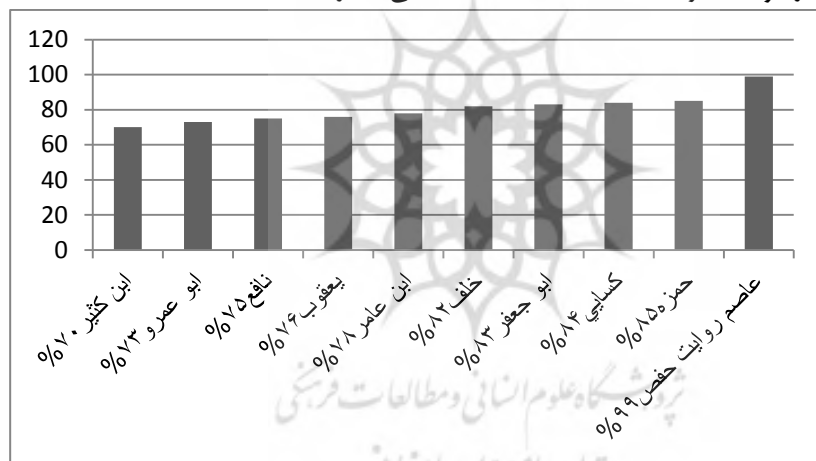
کلمات	اختلاف قاری	قرآن ق ۶ نسخه ۱۰۸	ملاحظات
عَلَيْهِمْ بقره: ۶	قرا يعقوب و حمزه بضم ها بتثنيه والجمع على اصلهما والباقون على الكسر	= = ش-ع- ۷ - ۰۰۰ ۸	
وَمَا يَخْدَعُونَ بقره: ۹	قرأ نافع وابن كثير وأبو عمرو بضم الياء وألف بعد الخاء وكسر الدال وقرأ الباقر بفتح الياء وسكون الهاء	= = ش-ع- ۷ - ۰۰۰ ۸	
يَكْفُرُونَ بقره: ۱۰	قرأ الكوفيون بفتح الياء وتخفيف الدال وقرأ الباقر بالضم والتشديد	= = ش-ع- ۷ - ۰۰۰ ۸	

	= =	قرأ یعقوب فتح حرف مضارعة و كسر الجيم	تَرْجَعُونَ بقره: ۲۸
	ش-ع-۷-۰۰۰۸		
	= =	قرأ حمزة بألف بعد الزاي وتخفيف اللام وقرأ الباقون بالتشديد	أَرْزَلَهُمَا بقره: ۳۶
	ش-ع-۸-۰۰۰۸		
	= =	قرأ ابن كثير بنصب (آدم) ورفع (كلمات) وقرأ الباقون برفع (آدم) (كلمات) بكسر التاء.	فَتَلَقَى آدَمُ كَلِمَاتٍ بقره: ۳۷
	ش-ع-۸-۰۰۰۸		

گزارش آماری قرائات مختلف قاری دهگانه نسبت به قرآن نسخه خطی شماره ۱۰۸

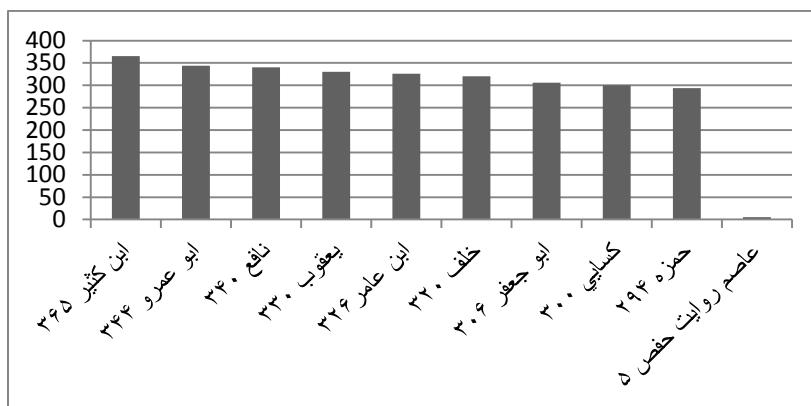
قرن ششم کتابخانه آستان قدس رضوی

آمار موافقت قراء دهگانه نسبت به نسخه خطی شماره ۱۰۸

قرن ششم کتابخانه آستان قدس رضوی

آمار مخالفت قراء دهگانه نسبت به نسخه خطی شماره ۱۰۸

نتیجه گیری

در بررسی ۱۱۱۶ کلمه اختلافی در قرآن؛ این نسخه خطی با شماره ۱۰۸ متعلق به قرن ششم از نسخه های موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی بیشترین انطباق را با قرائت عاصم به روایت حفص داشت که کلا ۵ مورد مخالفت بود. رتبه دوم متعلق به حمزه بود که از بین موارد اختلافی ۱۱۱۶ کلمه؛ ۲۹۰ مورد مخالفت را دارا بود. رتبه سوم متعلق به کسای که ۳۰۰ مورد مخالفت را در بر داشت. رتبه چهارم متعلق به ابو جعفر که ۳۰۴ مورد مخالفت با او در این نسخه وجود داشت. رتبه پنجم متعلق به خلف که ۳۱۴ مورد مخالفت با این نسخه را دارد. رتبه ششم متعلق به ابن عامر می باشد با ۳۲۳ مورد مخالفت. رتبه هفتم متعلق به یعقوب می باشد که ۳۳۲ مورد مخالفت با نسخه دارد. رتبه هشتم متعلق به نافع که ۳۴۵ مورد مخالفت را با این نسخه داشته و رتبه نهم ابوعمر که ۳۵۴ مورد مخالفت می باشد رتبه دهم ابن کثیر که ۳۶۶ مورد مخالفت با این نسخه دارد. بنابر این قرائت عاصم به روایت حفص از قراء دهگانه بیشترین انطباق را با این نسخه داشتند. و کمترین انطباق با قرائت ابن کثیر می باشد که ۳۶۶ مورد مخالفت در این نسخه ثبت شده.

۱. موارد مخالفت نسخه با عاصم به روایت حفص ۵ مورد بوده و این ۷ مورد که در مخالفت با ابوبکر بن عیاش هم بوده.

۲. و سه مورد اختلاف بین حفص و ابوبکر بن عیاش بوده و در همه ۱۱ مورد ترجیح به حفص می باشد.
۳. مواردی که در این نسخه هر دو قرائت ثبت شده ۵۹ مورد که در دو مورد مخالف حفص به روایت عاصم ترجیح داده شده و ۵۷ مورد به موافق حفص به روایت عاصم ترجیح می باشد. و یک مورد هیچ علامت ترجیح نمی باشد.
- هیچ مواردی که خارج از قرائات دهگانه در این نسخه ثبت نمی می باشد.

منابع

قرآن کریم

- ابن الجزری، ابو الخیر محمد بن محمد، النشر فی القراءات العشر، بیروت: دار الکتب العلمیه
- خویی، ابوالقاسم، البیان فی تفسیر القرآن، موسسه احیاء آثار الامام الخوئی، قم، بی چا، بی تا
- زرکشی، بدرالدین محمد بن عبدالله، البرهان فی علوم القرآن، محققان: یوسف عبدالرحمن مرعشلی
- عسکری، سید مرتضی، القرآن الکریم وروایات المدرستین، شرکه التوحید للنشر، چاپ اول، ایران، ۱۴۱۵ق
- فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، الوافی، کتابخانه امام امیر المؤمنین علی علیه السلام، اصفهان، چاپ اول، ۱۴۰۶ق
- محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ۳۸۵-۴۶۰هجری انتشار داراحیاء تراث العربی
- معرفت، محمد هادی، التمهید فی علوم القرآن، ترجمه: ابو محمد وکیلی، تحت عنوان: آموزش علوم قرآن، بی جا: سازمان تبلیغات اسلامی، بی نا، ۱۳۷۴
- ناصحیان، علی اصغر، علوم القرآنی درمکتب اهل بیت، ناشر انتشاراتدانشگاه علوم اسلامی رضوی، چاپ چهارم ۱۳۹۶